

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Obywatelskich

Irena LIPOWICZ

Warszawa, 22. II. 2012 ✓

RPO-681172-11-706.1/11/JZ

00-090 Warszawa   Tel. centr. 22 551 77 00
Al. Solidarności 77   Fax 22 827 64 53

Pan
Jarosław Gowin
Minister Sprawiedliwości
Warszawa

Szanowny Panie Ministrze,

I. W drugim półroczu 2011 r. pracownicy Biura Rzecznika Praw Obywatelskich sprawdzili w jedenastu dużych zakładach karnych i aresztach śledczych stosowanie przez funkcjonariuszy Służby Więziennej wobec osadzonych środków przymusu bezpośredniego. Ukierunkowane badania w tym zakresie przeprowadzono w jednostkach penitencjarnych okręgu lubelskiego (ZK we W., ZK w C., ZK w O. i AŚ w L.), okręgu wrocławskiego (ZK w W., ZK Nr 1 we W. i AŚ we W.), okręgu gdańskiego (ZK w S. i AS w G.) oraz w AS w K. i AŚ w K.. Ponadto, przedmiotem analizy były skargi, jakie wpłynęły od osób pozbawionych wolności na sposób użycia wobec nich środków przymusu bezpośredniego.

Podjęte w tym trybie **ustalenia przyniosły bardzo niepokojące wyniki, które wskazują niejednokrotnie na niepraworządne działanie ze strony funkcjonariuszy Służby Więziennej, mające również charakter traktowania poniżającego lub okrutnego, a w skrajnych wypadkach - tortur.** Analiza tego rodzaju zdarzeń świadczy o braku właściwego nadzoru okręgowych inspektoratów oraz Centralnego Zarządu Służby Więziennej nad przyjętą w poszczególnych zakładach karnych i aresztach śledczych praktyką stosowania środków przymusu bezpośredniego. Niepraworządnemu działaniu Służby Więziennej w tym zakresie „sprzyjają” niepełne i nieprecyzyjne regulacje prawne.

Sposób użycia przez Służbę Więzienną środków przymusu bezpośredniego wobec osób pozbawionych wolności jest przedmiotem szczególnego zainteresowania Rzecznika Praw Obywatelskich. Przez ponad dwadzieścia lat Rzecznik aktywnie uczestniczył w tworzeniu realnych gwarancji praworządnego stosowania tych środków. Istotnym działaniem w tej mierze było na przykład wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 marca 2004 r. (RPO-316163-VII/04), w którym Rzecznik przedstawił - w oparciu o zalecenia zawarte w Europejskich Regułach Więziennych - konkretne kierunki zmian, zmierzające ku wzorcowym sposobom użycia każdego z dozwolonych przez ustawę środków przymusu bezpośredniego.

W zasadzie, realizacja postulatów Rzecznika doprowadziła wówczas do znacznego ograniczenia nieprawidłowości w stosowaniu przez funkcjonariuszy Służby Więziennej środków przymusu bezpośredniego oraz przyczyniła się do poprawy skuteczności nadzoru i kontroli nad ich użyciem. Warto podkreślić, iż średnia liczba skarg, jakie osoby pozbawione wolności corocznie kierowały do Rzecznika Praw Obywatelskich w związku ze stosowaniem wobec nich środków przymusu bezpośredniego zmniejszyła się po 2004 r. o 25%, zaś w przypadku skarg dotyczących pobić osadzonych przez funkcjonariuszy Służby Więziennej liczba ta zmalała o 41%. Niestety, wprowadzone w 2010 r. - wbrew stanowisku Rzecznika Praw Obywatelskich - regulacje prawne dotyczące stosowania przez Służbę Więzienną środków przymusu bezpośredniego oraz przyjęta na ich podstawie praktyka przyniosły znaczne pogorszenie sytuacji w tym zakresie.

II. Szczegółowe wyniki przeprowadzonych w 2011 r. wizytacji zawarto w notatkach służbowych sporządzonych przez pracowników Biura Rzecznika Praw Obywatelskich (ich kopie, które przesyłam w załączeniu, stanowią integralną część niniejszego wystąpienia). Dają one podstawę do stwierdzenia wielu nieprawidłowości, odnoszących się głównie do sposobu traktowania osadzonych oraz formy dokumentowania przebiegu stosowania środków przymusu bezpośredniego i innych czynności z tym związanych.

1/ W trakcie stosowania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy SW dochodziło do poniżającego i niehumanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności, a niektóre z tych działań miały charakter tortur i polegały na celowym zadawaniu cierpienia. Świadczy o tym na przykład: umieszczenie osadzonego w pasie wieloczęściowym przez 70

godzin, bez podjęcia wcześniej próby zaprzestania stosowania albo zmiany tego rodzaju środka na łagodniejszy; pozostawianie osadzonego przez kilka godzin w zimnej celi zabezpieczającej bez odzieży; pozbawienie osób umieszczonych w celi zabezpieczającej, w tym umieszczonych w pasie wieloczęściowym, możliwości załatwienia potrzeb fizjologicznych, spożycia posiłku lub utrzymania higieny osobistej; wydawanie im na czas pobytu w celi zabezpieczającej brudnej, używanej odzieży i pościeli. Jednak najpoważniejsze zarzuty przekazane pracownikom Biura Rzecznika przez osadzonych, wobec których stosowano środki przymusu bezpośredniego, dotyczyły czynnych aktów agresji fizycznej, w tym zwłaszcza pobicia przez funkcjonariuszy SW. Nie mogły być zweryfikowane, bowiem zdaniem osadzonych zdarzają się one w miejscach, które nie są objęte monitorowaniem przez urzędnika rejestrującego.

2/ Służba Więzienna narusza przepisy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 lipca 2010 r. w sprawie stosowania środków przymusu bezpośredniego oraz użycia broni palnej lub psa służbowego przez funkcjonariuszy SW (Dz. U. Nr 147, poz. 983) - zwanego dalej rozporządzeniem. W załączonych notatkach opisano liczne tego przypadki, wskazując m.in. na: niedopełnienie obowiązku wynikającego z § 4 ust. 5 (dokumentowanie wyników oddziaływań wychowawczych i psychologicznych), § 5 ust. 1 (systematyczna ocena przez dowódcę zmiany konieczności dalszego stosowania środków), § 9 ust. 2, 3 i 4 (utrzymanie przez osadzonego higieny osobistej, załatwianie potrzeb fizjologicznych, korzystanie przez niego z posiłków, odzieży i bielizny oraz z odpowiednich warunków do spania).

3/ Stan urzędów służących do monitorowania pobytu osoby pozbawionej wolności w celi zabezpieczającej jest zróżnicowany. W niektórych jednostkach penitencjarnych zapoznanie się z nagraniami tego pobytu jest niemożliwe lub znacznie utrudnione ze względu na złą jakość obrazu lub dźwięku albo ich wykasowanie - po krótkim, najczęściej miesięcznym, okresie. Istnieje więc potrzeba systematycznej oceny ze strony okręgowych inspektoratów i Centralnego Zarządu Służby Więziennej prawidłowości funkcjonowania monitoringu cel zabezpieczających przez wewnętrzny system urzędów oraz sposobu archiwizacji nagrań.

III. Zmianie powinny ulec regulacje prawne dotyczące stosowania przez Służbę Więzienną środków przymusu bezpośredniego. Przedstawione poniżej w tym przedmiocie propozycje mają służyć pełniejszemu poszanowaniu praw i wolności osób pozbawionych wolności, wobec których stosuje się te środki.

1/ Mając na uwadze potrzeby praktyki, jak też konieczność wzmocnienia gwarancji praworządnego stosowania środków przymusu bezpośredniego, celowe wydaje się wprowadzenie do rozporządzenia szczegółowego opisu oraz parametrów technicznych poszczególnych postaci środków, a także obowiązkowego szkolenia funkcjonariuszy Służby Więziennej z ich stosowania. Potrzeba szczegółowego określenia dotyczy zwłaszcza nowych, dotychczas niestosowanych środków.

2/ Należy rozważyć dokonanie następujących zmian w rozporządzeniu Rady Ministrów:

- w § 2 ust. 2 wprowadzono przepis uprawniający do stosowania jednocześnie kilku środków przymusu bezpośredniego. Moim zdaniem, przepis ten - związany z ograniczeniem praw osadzonych - należy zamieścić w ustawie o Służbie Więziennej (Dz. U. Nr 79, poz. 523);
- doprecyzowanie przepisu § 4 ust. 5, który w obecnym brzmieniu nie stanowi, w jakim czasie mają być przeprowadzone oddziaływania wychowawcze oraz psychologiczne. Obowiązek przeprowadzania tych oddziaływań powinien być realizowany w trakcie stosowania środków oraz bezpośrednio po zakończeniu ich stosowania;
- skreślenie przepisu § 5 ust. 4, który zwalnia dowódcę zmiany z obowiązku dokonania oceny konieczności dalszego stosowania środka w czasie snu osadzonego w porze nocnej, jako sprzecznego z art. 19 ust. 5 ustawy o Służbie Więziennej;
- uzupełnienie przepisu § 12 ust. 4 o obowiązek wyposażenia łóżka na czas stosowania pasa wieloczęściowego w materac i prześcieradło.

3/ Obecne uregulowanie sposobu udokumentowania stosowania środków powoduje, że informacje w tym zakresie są umieszczane w różnych dokumentach (notatka, książki przebiegu służby dowódcy zmiany oraz oddziałowego, akta osobopoznawcze i dokumentacja medyczna osadzonego). Sama notatka jest zbyt uboga w istotne treści, co powoduje, że na jej podstawie nie ma możliwości dokonania pełnej oceny sytuacji osadzonego w trakcie stosowania środków. Aby tego dokonać trzeba sięgać do wielu dokumentów i rejestrów. Należy więc powrócić do poprzedniego sposobu dokumentowania stosowania środków przymusu bezpośredniego, polegającego na sporządzeniu - na podstawie określonego w rozporządzeniu wzoru - szczegółowego protokołu, który obok danych określonych w § 3 ust. 5 rozporządzenia będzie również zawierał:

- opis przyczyn zastosowania środka, wskazujący na konkretne formy zachowania osadzonego, świadczące o usiłowaniu zamachu na życie lub zdrowie własne lub innej osoby, nawoływaniu do buntu, groźnym nieposłuszeństwie lub zakłóceniu porządku mogącym mieć wpływ na bezpieczeństwo, niszczeniu mienia lub ucieczce osoby pozbawionej wolności,
- ocenę dowódcy zmiany, czy jest konieczne dalsze stosowanie środka (wraz z uzasadnieniem),
- wyniki badań lekarskich, oddziaływań wychowawczych oraz psychologicznych,
- wynik przeprowadzonej przez kierownika jednostki kontroli stosowania środka,
- treść przeprowadzonej przez kierownika jednostki bezpośrednio po stosowaniu środka rozmowy z osadzonym i potwierdzenie faktu pouczenia go o prawie złożenia skargi,
- potwierdzenie wydania bielizny, odzieży, pantofli oraz materaca, koca i prześcieradła, a także środków higieny osobistej.

4/ Wnioski wynikające z analizy poszczególnych przypadków stosowania środków przymusu bezpośredniego wskazują na potrzebę określenia w rozporządzeniu następujących nowych zadań (obowiązków) Służby Więziennej, których wypełnienie będzie służyć doskonaleniu praktyki i poszerzeniu gwarancji ochrony praw osób pozbawionych wolności:

- monitorowania stosowania środka od momentu podjęcia decyzji o jego zastosowaniu do czasu zakończenia jego stosowania (nagrywanie kamerą przenośną, zamontowanie urządzenia rejestrującego w przedsiionku celi zabezpieczającej). Urządzenia te powinny rejestrować obraz i dźwięk, a zapisy podlegać archiwizowaniu wraz z dokumentacją dotyczącą stosowania środka;
- poinformowania osoby umieszczonej w celi zabezpieczającej o możliwości nawiązania w każdej chwili kontaktu słownego z funkcjonariuszem SW (np. za pomocą łączności domofonowej) w celu zgłoszenia ważnych dla niej spraw (np. deklaracji o zmianie postawy, która doprowadziła do zastosowania środka, potrzeby zaspokojenia pragnienia, skorzystania z toalety itp.);
- przeprowadzenia badania psychologicznego w przypadku konieczności stosowania środka przez okres każdorazowo przekraczający 24 godziny od rozpoczęcia stosowania środka lub od poprzedniego badania. Psycholog, podobnie jak lekarz, po przeprowadzeniu badania musiałby wydać opinię co do możliwości dalszego jego stosowania;

- przeprowadzenia badania lekarskiego niezwłocznie po zakończeniu stosowania środka;
- zapoznania się przez kierownika jednostki lub wyznaczoną przez niego osobę z zapisem monitoringu ze stosowania środka;
- przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego w przypadku stwierdzenia obrażeń powstałych u osadzonego w związku ze stosowaniem środka.

5/ Największe wątpliwości budzą przesłanki i czas stosowania najbardziej dolegliwego środka, jakim jest pas obezwładniający wieloczęściowy. Wobec stwierdzonych przypadków nadużywania tego środka, należy dążyć do wprowadzenia zaostrożonych rygorów jego zastosowania. W tym celu proponuje się, aby protokół z użycia wskazanego środka zawierał uzasadnienie dla zastosowania tego, a nie innego, łagodniejszego środka. Ponadto, dowódca zmiany każdorazowo po upływie 2 godzin od rozpoczęcia stosowania wobec osadzonego tego środka winien dokonywać oceny możliwości jego zmiany na środek łagodniejszy, a w przypadku braku takich przesłanek, uzasadniać decyzję o konieczności dalszego stosowania pasa wieloczęściowego.

Należy również zwrócić uwagę Pana Ministra, że pomimo wprowadzenia w roku 2010 w art. 19 ustawy o Służbie Więziennej oraz w wydanym na jej podstawie rozporządzeniu nowych, dotychczas niestosowanych postaci środków przymusu bezpośredniego, nadal nie są one w użyciu Służby Więziennej. Pracownicy Biura Rzecznika odnotowali w wizytowanych jednostkach penitencjarnych, że ich kadra nie odbyła dotychczas żadnych szkoleń służących przygotowaniu do stosowania nowych środków. Nie ma ich także na wyposażeniu tych jednostek. Rodzi się więc pytanie, czy środki te są potrzebne Służbie Więziennej?

Mając powyższe na uwadze, na podstawie art. 16 ust. 1 i ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 15 lipca 1987 r. o Rzeczniku Praw Obywatelskich (tekst jednolity Dz. U. z 2001 r. Nr 14, poz. 147 z późn. zm.), uprzejmie proszę Pana Ministra o zajęcie stanowiska w przedstawionej sprawie oraz spowodowanie przywrócenia gwarancji praworządnego stosowania przez funkcjonariuszy Służby Więziennej środków przymusu bezpośredniego.

Załącznik 5

Łowiczka wprawy szczerze
Jana J...